

OCOLUL TÂRGULUI HÂRLĂU. GENEZĂ ȘI EVOLUȚIE

Una din principalele particularități ale ținutului Hârlău, în afară de întinderea sa teritorială, o reprezintă faptul că în cazul său este, poate, cel mai bine ilustrată, comparativ cu alte ținuturi, evoluția proprietății domnești. Hârlăul reprezenta, pentru domnie, un adevărat *fief*, dacă e să ne gândim că acest ținut cuprindea nu mai puțin de trei târguri (Botoșani, Hârlău și Cotnari), cu ocoalele respective, precum și renunțatele vii domnești de la Hârlău și Cotnari. Tuturor acestor proprietăți domnești li s-au adăugat, la începutul secolului al XVI-lea, ocolul Șipotelor, confiscat de Ștefăniță Vodă de la "hicleanul" Luca Arbore. Se poate observa, așadar, ponderea însemnată pe care o avea, la un moment dat, proprietatea domnească în cuprinsul acestui ținut.

Cu toate acestea, nu există, încă, nici o lucrare specială referitoare la ținutul Hârlăului, ori la târgul cu același nume. Monografia inimosului învățător hârlăuan, Vasile Lișman, urmare firească a unui patriotism local ușor de înțeles, este departe de nomenclaturile specifice ale unei lucrări științifice¹. Neexistând o abordare specială a controversatelor probleme referitoare la târgul Hârlăului, e lesne de înțeles că nici celălalt aspect, referitor la ocolul acestui târg, nu s-a bucurat de interesul constant al vreunui cercetător.

Am întâlnit totuși, în cuprinsul câtorva studii și articole, referitoare, mai ales, la organizarea administrativ-teritorială a Moldovei medievale, informații și afirmații despre una sau alta dintre multiplele probleme pe care le suscită un asemenea subiect.

Gheorghe Ghibănescu, într-un volum consacrat târgului Dorohoi, face și câteva succinte considerații referitoare la ocoale, despre care afirmă că ar fi apărut din necesitatea asigurării hranei pentru târgoveți, ca și din considerente pur urbanistice (pentru buna îngrijire a ulițelor, a podurilor etc.)². Desigur că aceste afirmații, care se sprijină pe o solidă bază documentară, sunt cât de poate de adevărate, dar ar fi greșit să rezumăm doar la atât rostul ocoalelor. Într-o perioadă determinată din istoria Moldovei, domnia a fost cea care a manifestat un interes deosebit pentru constituirea și consolidarea acestor ocoale, din motive asupra cărora vom reveni.

Referindu-se la originea orașelor moldovenești, Nicolae Grigoraș, considera că, în forma incipientă, cele mai multe dintre acestea au fost popasuri negustorești în care, alături de negustorii români, majoritari numeric, s-au stabilit, într-o epocă anterioară întemeierii Țării Moldovei, negustorii veniți din Ardeal³. În schimbul unor sume de bani plătite probabil anual, acești negustori vor căpăta apoi, de la diferiți domni, dreptul de a-și ridica locuințe, depozite și magazine. Domnii ar fi venit în întâmpinarea dorinței negustorilor, de a fi stăpâni pe terenul pe care se stabiliseră dăruindu-le, în jurul orașului, un loc pentru agricultură, nucleul viitorului ocol al târgului. Totuși, afirmația este contrazisă de numeroasele documente care ni-i arată drept proprietari ai viitoarelor sate din ocol pe unii dintre boierii de vază ai Țării Moldovei.

Într-un studiu ce-și propunea să ofere un răspuns problemei originii ținuturilor moldovenești, Vasile Lungu considera ocoalele ca fiind diviziuni mai mici ale ținuturilor, dar comparația este oarecum forțată, dacă ținem cont de faptul că în cuprinsul ținutului coexistau proprie-

¹ Vasile Lișman, *Hârlău. Monografie*, Iași, 1972.

² Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade (Dorohoiul)*, vol. XII, Iași, 1924.

³ N. Grigoraș, *Dregătorii Țării Moldovei și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic*, Teză de doctorat, Iași, 1942.

tățile domnească, boierească, mănăstirească și țărănească, pe când ocoalele reprezentau proprietatea exclusivă a domniei.

În lucrarea sa, cu un titlu cât se poate de sugestiv, Petre P. Panaitescu afuma, despre populația din orașe, că aceasta forma o comunitate de sine stătătoare, refractară la contactele cu cei din afară, bucurându-se de anumite privilegii și având o serie de drepturi politice pe care și le exercitau autonom de atribuțiile statului (justiție, oaste, catastih, monedă și sigiliu proprii).⁴ De o situație asemănătoare se bucurau satele din ocol, care nu depindeau de aparatul administrativ al ținutului în care se aflau, ci se conduceau prin autoritățile orășenești și - adăugăm noi - prin reprezentantul domniei în țarg, acel vornic sau ureadnic. P.P. Panaitescu respinge ca nefondată, afirmația lui Grigore Ureche, cum că apariția ocoalelor se datorcăz lui Iuga voievod, cel care a domnit doar câteva luni înainte de urcarea pe tron a lui Alexandru cel Bun, considerând că avem de-a face, în fond, cu instituții mai vechi.

Regretatul profesor Constantin Cihodaru remarcă eforturile întreprinse de Ștefan cel Mare pentru refacerea ocoalelor, preocupare esențială dacă e să ținem cont de principalul scop urmărit de domn: întărirea puterii centrale și crearea unei baze sociale mai largi, favorabile domniei.⁵

O observație asemănătoare face și Dimitrie Ciurea, cunoscut pentru studiile sale referitoare la organizarea administrativă a Moldovei în epoca medievală, doar că, potrivit acestui din urmă istoric, Ștefan cel Mare este cel căruia i se datorează apariția ocoalelor.⁶

Un alt cercetător ieșean, Nistor Ciocan, după ce remarcă faptul că toate orașele moldovenești au apărut pe locuri domnești, emite ipoteza că târgurile, încă din secolul al XIV-lea sunt centre ale unor mai întinse domenii domnești.⁷ Pentru mai buna administrare a acestor domenii suntridicate curți domnești în cele mai importante orașe ale Moldovei și - în vederea aprovizionării și întreținerii acestor curți - sau a cetăților din preajma târgurilor, au fost înființate ocoalele, care reuneau satele din jur. Ștefan cel Mare va reface aceste ocoale, cele mai concludente exemple fiindu-ne oferite prin refacerea ocoalelor târgurilor Vaslui (1491) și Bârlad (1495).

Într-o lucrare de proporții mai mari și mai apropiată de anii noștri, profesorul I. Caproșu demonstrează, fără putință de tăgadă, rolul jucat de domnii Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea în destrămarea ocoalelor târgurilor.⁸ Prin daniile care sunt, în fond, vânzări deghizate, domnii scoteau la mezat satele din ocol, oferindu-le celui care plătea mai mult, într-o epocă în care dificultățile financiare explicau, întrucâtva, această atitudine.

Analizând izvoarele documentare editate, în căutarea informațiilor relevante pentru demersul nostru, am constatat că materialul documentar nu este atât de concludent pe cât am fi dorit-o.⁹ Mai bine ilustrată din acest punct de vedere este perioada care începe cu primele dece-

⁴ Petre P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în vol. *Interpretări românești*, ediția a II-a, București, 1994, pp. 119-160.

⁵ C. Cihodaru, *Refacerea ocoalelor, cetăților și curților domnești în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, pp. 267-273.

⁶ D. Ciurea, *Noi contribuții privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX*, în "AIIAI", tom VII (1970), pp. 21-58.

⁷ Nistor Ciocan, *Procesul de înstrăinare a moșiei târgurilor din Moldova. Câteva considerații*, în *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Iași, 1983.

⁸ I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit (până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iași, 1989, pp. 102-113.

⁹ DIR, A, Moldova, veac XVI, vol. I-IV; veac XVII, vol. I-V, București, 1955-1957; DRH, Seria A, Moldova, vol. I, 1975; vol. II, 1976; vol. XXI, 1971; CDM, vol. I-V, București, 1957-1974; CDM, S1, București, 1975; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București; V. A. Urechea, *Documentele bisericii cetății Neamțului*, în "ARMSI", sect. II, tom XI, 1888-1889; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV

nii ale jumătății a doua a secolului al XVI-lea, încheindu-se aproximativ un secol mai târziu, perioadă care marchează reducerea treptată, până la desființare, a ocolului târgului Hârlău.

Din cele arătate până acum, se poate observa existența unor păreri controversate referitoare la perioada aproximativă a constituirii ocoalelor de târguri, ori la modalitățile concrete de realizare a acestui fapt. Desigur că lucrarea noastră își propune să analizeze un aspect particular al problemei, dar scopul ei final este acela de a oferi unele soluții, sau posibile modalități de abordare a cercetării.

Nu putem ști cu precizie când s-a constituit ocolul târgului Hârlău și nici cărui anume domn i se datorează aceasta. Deși, în acest caz, cel mai direct demers metodologic ni s-a părut cel al analizei documentare regresive, acesta nu a dat roade. Explicația e simplă: informația documentară este lacunară, multe din aceste acte s-au pierdut, au fost distruse sau n-au format încă obiectul cercetării. Puținele documente păstrate nu reușesc să suplinească diferențele mari dintre anii emiterii, astfel încât ne vine greu, de cele mai multe ori, să apreciem în ce fel, un sat, sau altul, a intrat în proprietatea altcuiva.

În asemenea condiții, nu ne propunem să realizăm mai mult decât s-ar putea face cu materialul documentar aflat la dispoziția noastră. Puține și dispersate, informațiile pe care acesta ni le oferă pot sluji ca puncte de reper în cercetarea noastră. Plecând de la premise că realitățile Moldovei medievale au fost aceleași, sau aproape aceleași, la momente temporale identice, vom încerca, prin analogie cu cazuri similare, mai bine ilustrate documentar, să suplinim lipsa informației.

La 7 iulie 1430, fii lui Ion (Oană) Jumătate, anume Jurj, Sfetul și Mândru își împart ocinele părintelui lor. Partea lui Jurj Jumătate va cuprinde și satul Delenilor, menționat, cu acest prilej, pentru prima dată.¹⁰

La 23 ianuarie 1450, când, probabil, Jurj Jumătate era mort, frații săi dau mănăstirii Neamțului un loc pe hotarul Delenilor pentru a-și construi acolo două mori, "iar în hotarul pământului să nu se amestice"¹¹. Dania este întărită de Bogdan al II-lea, tatăl viitorului domn, Ștefan cel Mare.

În anul 1612 (sic!) Radu Mițnea întărește lui Costea Bucioc, mare vornic de Țara de Jos, satele Deleni și Ruși, foste în ocolul târgului Hârlău. Data este greșit pusă de traducătorul de mai târziu a actului¹². Costea Bucioc a fost mare vornic în timpul domniei lui Radu Mițnea, adică între 3 august 1616 (bătălia de la Dracșani) și 4 februarie 1619 (când domnul cere singur să fie mazilit) și între limitele acestei prime domnii trebuie datat și acest document.

Domnul "întoarce" aceste sate marelui vornic Bucioc după ce, în urma măturiiilor unor "oameni mincinoși", domnul îi luase acestuia satul Deleni. După aceea, "dacă am văzut domnia me dresuri ci-au avut di la alți domni ci-au fost mai înainte di danie și di cumpărătură, domnia me n-am cutizat a strica, ce am dat și am întorsu di iznoavă satul Deleni lui Coste Băcioc vornicul"

La 12 aprilie 1620, Gașpar Grațiani întărește aceluiași Coste Bucioc "satul Delenii cu cuturile lui, Iuganii și satul Rușii, ce sînt în ținutul Hârlăului"¹³. Satul nu mai este amintit ca fost domnesc, ceea ce înseamnă că boierul Bucioc era proprietarul deplin al acestuia. În același document domnul îi mai întărește lui Coste Bucioc niște vii la Cotnari, "cumpărătură socrusău, lui Pătrașco logofăt".

Acest "Pătrașco logofăt" era Pătrașcu (Șoldan) Nădăbaicovici, a cărui copilă, Candachia, era jupâneasa marelui vornic Coste Bucioc. Probabil că satul Deleni a fost adus ca zestre de către fiica lui Pătrașcu Șoldan. Presupunerea ni se întemeiază pe mai multe realități.

¹⁰ DRH, vol. I, doc. 99, copie de pe la mijlocul sec. XVIII

¹¹ Ibidem, vol. II, p. 10.

¹² DIR, sec. XVII, vol. IV, p. 15, trad. târzie.

¹³ DIR, sec. XVII, vol. IV, pp. 445-446, trad. rom.

În primul rând acest Nădăbaicovici s-a bucurat de numeroase privilegii în timpul domniilor Movileștilor, începând cu Ieremia Movilă, în timpul căruia este pomenit în mai multe rânduri, cum am văzut deja, ca ureadnic de Botoșani. În timpul celei de-a doua domnii a lui Constantin Movilă (1607-1611), Pătrașcu Nădăbaicovici ajunge, pe rând, mare vornic al Țării de Sus și mare logofăt, luându-i locul logofătului Stroici, pentru ca în timpul domniei lui Ștefan II Tomșa să ajungă, din nou, mare vornic al Țării de Sus.

În aceste condiții, el a putut fi recompensat, pentru serviciile aduse, de către unul din domnitorii amintiți, mai probabil de către Ieremia Movilă, cu unul din satele domnești, cum era, de pildă satul Delenilor, fost în proprietatea boierilor Jumătate și despre care nu mai avem apoi informații până la începutul secolului al XVII-lea.

Coste Bucioc, ginerele lui Nădăbaicovici, era și el un susținător al partidei Movileștilor, iar Constantin Movilă știe să-i aprecieze credința, întărindu-i satul Deleni, așa cum se vede într-un act dat mult mai târziu, la 9 martie 1666, prin care Gheorghe Duca întărește lui Toderășco Cantacuzino, fiul marelui spătar, Iordache Cantacuzino, satul Deleni, "care-i este lui dreaptă ocină de la moșul său Bucioc vornicul, din ispisoc de danie de la Constantin voievod (Movilă, n.n.) și de la Radu voievod (Mihnea, n.n.)"¹⁴.

Așa cum am văzut, Radu Mihnea întărește satul lui Coste Bucioc, marele vornic al Țării de Jos, după ce, în urma unor mărturii mincinoase, i-l luase. La acea dată Delenii mai aveau un cut, Rușii, probabil o fostă slobozie. Când ia satul de la Bucioc și apoi îl restituie, Radu Mihnea vrea probabil să-i arate marelui vornic ce l-ar putea aștepta în cazul în care, în credința lui pentru Movilești, l-ar trăda pe domn.

Totodată, în acest act de la Radu Mihnea, Delenii apar menționați pentru prima și ultima dată ca fiind, alături de cutul Rușilor, foste domnești, din ocolul târgului Hârlău. Nu putem preciza când anume devin Delenii sat din ocol, nici când devin proprietate boierească. Se poate bănui, totuși, că prin dania unuia dintre Movilești, satul iese din ocolul târgului Hârlău și devine proprietatea lui Pătrașcu (Șoldan) Nădăbaico. De altfel, amintirea acestuia va fi perpetuată de satul Șoldana, din "bătrînul Delenilor", amintit în mai multe rânduri la începutul secolului al XVIII-lea, în documente de la Constantin Duca¹⁵ și Nicolae Mavrocordat¹⁶.

Delenii propriu-ziși vor intra în proprietatea Cantacuzinilor, începând cu Iordache, marele spătar și fiul său, marele comis Toderășco. Ani în șir satul va fi disputat de Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu și a Tudoscăi, soția acestuia și fiica, din prima căsătorie, a lui Coste Bucioc.

La 6 aprilie 1579, Petru Șchiopu dă lui Gheorghe, mare logofăt, două seliști "anume Tocmăcenii, pe Miletin și cu loc de moară în Miletin și Uricenii, pe Stavna"¹⁷. Aceste două seliști, spune documentul, "au fost drepte ale noastre domnești, ținând de Hârlău. Să-și așeze acolo sate, pentru că au fost arse de tătari, când au prădat toată țara".

Pentru aceste două seliști, marele logofăt Gheorghe a dat "6 cai buni, prețuiri drept 6000 de aspri și 2000 de aspri bani gata în visterie. Și domnia mea am dat acești 6 cai într-o slujbă a țării". Este și acesta unul din multe exemple ce ilustrează, în chip vădit, vânzările "deghizate" ale satelor din ocol. Cai sau bani "dați în slujbă țării" nu înseamnă altceva decât "ajutorul" dat de cei dăruitori, domnilor, tot mai împovărați de presiunea financiară a Porții¹⁸.

La 8 aprilie 1587, Gheorghe, fost logofăt, vinde seliștea Uriceni lui Lupul Stroici, pentru 700 de zloji tătărești, iar cealaltă seliște, Tocmăcenii, pe Miletin, o dă ca zestre fiicei sale Pascalina, cneaghina Lupului Stroici. "Și a dat domnie mele, credinciosul nostru pan Gheor-

¹⁴ Vezi "ARMSI", S.II, T.XI, 1888-1889, pp.151-152.

¹⁵ CDM, vol.V, p.43, orig.

¹⁶ Ibidem, p.260, orig.

¹⁷ DIR, sec.XVI, vol.III, p.106.

¹⁸ I.Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p.102.

ghie, fost logofăt, pentru această seliște, șase cai în treaba țării, pentru turci"¹⁹.

La 4 septembrie 1605, Ieremia Movilă întărește lui Lupu Stroici cele două seliști, "care acele seliști au fost ascultătoare de curtea noastră din Hîrlău, însă au fost pustiite de tătari"²⁰. În textul acestui document, după cuvântul "tătari" este un spațiu gol, după care urmează numele lui Ion Voievod, așa încât putem afirma că pustiirea, de către tătari, a celor două seliști, a avut loc în anul 1574, când teritoriul Moldovei a fost călcat de oștile turcești și tătarești venite să-l înlăture pe Ion Vodă de la domnie. Tot în acest document, se precizează că același Ieremia Movilă îi dă lui "pan Stroici mare logofăt" satul Flămânzi, în hotar cu cele două seliști: "Si au fost, de asemeni, ascultătoare de aceeași curte a noastră".

Lupu Stroici dă toate aceste seliști mănăstirii Dragomima, printre ai cărui ctitori se numără, alături de mitropolitul Anastasie Crimca.

La 26 martie 1612, Ștefan II Tomșa dă Uricenii și Flămânzii, "care acele sate au fost drepte domnești, ascultătoare de ocolul Hîrlăului", nou ziditei mănăstirii Dragomima²¹. Domnul spune că inițial oprise aceste sate, dar văzând privilegiile de danii și miluire de la Petru Șchiopu, lasă în continuare mănăstirii acele seliști.

La 2 aprilie 1618, călugării Dragomimei se plâng lui Radu Mihnea că "privilegiul de danie și de miluire ce l-a avut sfânta mănăstire de la Ieremia Movilă Voievod, pe un sat anume Flămânzii, ce este sub bucovină, în ținutul Hîrlău, ce a fost din veac drept domnesc, ascultător de ocolul târgului domnesc"²², a putrezit într-o tainiță a mănăstirii, unde fusese ascuns, împreună cu alte privilegii, la venirea lui Alexandru Movilă în Moldova cu oștile leșești. În aceste condiții, Radu Mihnea întărește satul mănăstirii Dragomimei.

Cealaltă seliște, Tocmăcenii, pe Miletin, e întărită, la 22 martie 1654, "cu loc de iaz și cu mori pe Miletin"²³ mănăstirii Dragomima, de către Gheorghe Ștefan, împreună cu satul Flămânzi. La 12 aprilie 1665, satul Uricenii, "al mănăstirii Dragomima"²⁴, e menționat în hotarnica moșiei mănăstirii Coșula, întărită de Eustratie Dabija. La 25 octombrie 1704, Uricenii apar în hotar cu satul Storești, al vomicului Gheorghe Roset²⁵. Vechile seliști domnești unaseră soarta altora ajungând, din proprietate domnească, fie în stăpânirea unor mănăstiri, fie ca ocini ale unor mari boieri, răsplătiți pentru credința lor sau cumpărate de la domnii tot mai strămtorați financiar.

La 6 mai 1609, Constantin Movilă îl răsplătește pe "pan Petrașco, mare vornic al Țării de Sus, adică pe Pătrașcu (Șoldan) Nădăbaicovici cu "un sat numit Storești, sub marginea bucovinei, care sat Storești a fost al nostru drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hîrlău"²⁶.

Împreună cu Storeștii, Pătrașcu a mai primit un sat, dând pentru amândouă 450 de galbeni ungurești în vistieria domnească. Probabil că simpatiile sale pentru Movilești îl determină pe Ștefan Tomșa să-i ia lui Pătrașcu acest sat, în a doua domnie, cu toate că mult timp domnul îi dăruise acestui boier toată încrederea sa. Oricum, la 25 iunie 1623, Ștefan Tomșa dăruiește ctitoriei sale, mănăstirii Solva, satul Storești, "ce acest sat a fost drept domnesc și ascultător de ocolul târgului Hîrlău"²⁷. Mult mai târziu, în noiembrie 1708, vornicul Gheorghe Roset lasă

¹⁹ *DJR*, sec.XVI, vol.III, p.346.

²⁰ *Ibidem*, sec.XVII, vol.I, pp.257-258.

²¹ *Ibidem*, sec.XVII, vol.III, p.72.

²² *Ibidem*, vol.IV, p.258.

²³ Iorga, *St și doc.*, vol.V, p.401, cop.slavă.

²⁴ *CDM*, vol.III, p.254, cop.

²⁵ *Ibidem*, vol.V, p.96, cop.

²⁶ *DJR*, sec.XVII, vol.II, p.210.

²⁷ *Ibidem*, vol.V, p.231.

acest sat, prin diată, fiului său Constantin²⁸. Trecuseră peste 80 de ani, răstimp în care s-au putut petrece multe lucruri, despre care documentele nu ne spun, însă, nimic,

La 7 mai 1632, Alexandru Iliăș întărește mănăstirii nou zidite din Tătărași, Nicorița, iazul Strâmbura, danie de la Moise Movilă, "care iaz fusese drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hîrlău și s-a pustiit acel iaz de multă vreme"²⁹. Este aceasta o altă față a politicii domniei față de fostele sale proprietăți. În momentul în care satele au fost pustiite (cazul siliștilor Uriceni și Tocmăcenii) sau iazurile au secat, ori au fost depopulate de pești, iar domnia nu mai dispune de veniturile necesare pentru a-și putea exploata în continuare proprietățile, acestea sunt vândute, sub aparența daniilor, asigurându-se vistieriei domnești importante beneficii, fie prin plată în numerar sau în natură, fie, pur și simplu, prin degrevarea instituției domnești de eforturile financiare necesare exploatarei în continuare a vechilor sale proprietăți.

La 20 noiembrie 1609, Andronic ceașnic dă mănăstirii Huminor satul Bușcăneni, cu locuri de iaz, danie de la Constantin Movilă, primind în schimb siliștea Strahotin, pe Jijia³⁰. La 24 iulie 1612, călugării Humorului se plâng lui Ștefan II Tomșa că Andronic, fost paharnic, le-a luat fără voia lor satul Strahotin, dându-le în loc o siliște, care a fost dreaptă de ocolul Hîrlău, anume Bușcănenii³¹.

La 24 mai 1617, Radu Mihnea întărește lui Alexa negustorul, ginerile lui Nicula, "două jirebii, care sunt loc de două case, din satul Bușcăneni și cu loc de iaz și de moară pe acel râu, pe care el și le-a cumpărat de la Anton, pentru 20 de taleri numărați"³².

Documentul de la Ștefan II Tomșa nu ne spune dacă Bușcănenii au rămas în stăpânirea aceluia Andronic, fost paharnic, sau au revenit la ocolul domnesc al Hîrlăului. Credem că a doua ipoteză este exclusă de actul următor referitor la sat, de la Radu Mihnea. În acest din urmă document aflăm că satul, sau o parte a sa, erau în stăpânirea lui Anton, care vinde două jirebii cu două locuri de casă.

La 28 august 1710, aproape după 100 de ani, satul Bușcăneni reapare în documente. Atunci, Pavel cu fratele său Savin, feciorii lui Lupu din Bușcăneni, fac schimb cu Sandu Crușchi mare jîtnicer, dându-i a opta parte din sat, cu loc de casă, pomeți, pădure, țarină și o parte din heleșteul Nacului pentru trei părți din Șoldana, din bătrânul Delenilor³³. Schimbul este întărit la 10 septembrie 1710, de către Nicolae Alexandru Mavrocordat³⁴.

Din ocolul Hîrlăului a mai făcut parte, nu știm cât timp și nu știm de când, un alt sat, care apare menționat documentar doar o singură dată. La 15 martie 1624, Radu Mihnea întărește fraților Gheorghe și Iurașco Bașotă dreapta lor ocină, din privilegiul de la Ștefan Tomșa Voievod, "satul Zbereni, pe Cîrjoaia, fost drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hîrlău"³⁵.

La 12 mai 1480³⁶, Ștefan cel Mare cumpără cu 60 de zloți tătărași, o moară din Feredeni, de la Teoctist, mitropolitul Sucevei. Acesta o cumpăraseră, la rândul ei, de la Stanciul, "feciorul Spătăroae"³⁷.

La 22 aprilie 1518, Ștefăniță voievod întărește lui pan Toader, pîrcălab de Cetatea Nouă (Roman) "un sat pe Sitna, anume Feredeni"³⁸, pe care-l cumpăraseră cu 400 de zloți tătărești de

²⁸ CDM, vol. V, p. 218, cop. grec.

²⁹ DRH, vol. XXI, pp. 68-69, orig.

³⁰ DIR, sec. XVII, vol. II, pp. 265-266.

³¹ Ibidem, vol. III, pp. 94-95, orig. slav.

³² Ibidem, vol. IV, p. 167, orig. slav.

³³ CDM, vol. V, p. 258, orig.

³⁴ Ibidem, p. 260, orig.

³⁵ DIR, sec. XVII, vol. V, p. 265.

³⁶ DRH, vol. II, p. 343, cop. din sec. XVIII, după trad.

³⁷ Soția lui Petru spătar (vezi și: DIR, sec. XVI, vol. I, p. 126).

³⁸ DIR, sec. XVI, vol. I, p. 126.

la Marica, fiica Vasutcăi, nepoata lui Petru spătar, din privilegiul bunicului ei de la Iliș și de la Ștefan Voievozi.

La 30 noiembrie 1539, Toader logofăt dăruiește acest sat mănăstirii Humorului³⁹, danie întărită la 30 noiembrie 1540, de către Ștefan Lăcustă⁴⁰. Să precizăm că acest Toader logofăt este nimeni altul decât cunoscutul mare boier Toader Bubuiog, ctitorul mănăstirii Humorului.

Pe la 1554-1555, Alexandru Lăpușneanu întărea, la rândul-i, această danie⁴¹. La 17 martie 1562, Ioan Despot Voievod dă și întărește mănăstirii Humor satul Feredeni, cu iaz și mori pe Sitna. "Si acest sat, anume Feredenii, l-a luat Alexandru [Lăpușneanu n.n.] de la mănăstire să fie domnesc. Si după aceea a căpătat acest sat Andreica stolnic și a făcut acolo iaz și aceste mori". În schimbul lor, Andreica primește de la călugării Humorului 100 de ughi galbeni⁴².

Nu știm ce anume l-a determinat pe Alexandru Lăpușneanu să ia acest sat de la mănăstirea Humorului, să-l facă domnesc și apoi să-l dăruiască unui boier credincios al său. Va fi fost, oricum, un act nedrept, răzbunător, de vreme ce fiul domnului, Bogdan Lăpușneanu, caută să repare greșeala tatălui său când, la 20 iulie 1571, restituie acest sat mănăstirii Humor, sat pe care Alexandru Lăpușneanu i-l luase și i-l dăruise lui Andreica stolnicul, la schimb cu un sat din ținutul Cemăuți⁴³.

Fapt e că domnii următori ai Moldovei, invocând scurta perioadă în care Lăpușneanu făcuse acest sat domnesc, vor considera Feredenii ca fiind proprietatea domnească, în ocolul domnesc al Hârlăului.

La 28 iulie 1590, Petru Șchiopu dă uric lui Andrei hatman pentru seliștea Feredeni și heleșteul Leahul, "foste domnești, ascultătoare de ocolul Hîrlăului"⁴⁴. Nouă ani mai târziu, la 29 august 1589, Ieremia Movilă întărește uric Teodosiei, soția răposatului Andrei hatmanul, satul Feredeni și iazul Leahul⁴⁵.

Dania lui Petru Șchiopu va fi întărită și de Radu Milnea, care la 17 februarie 1617 dă în stăpânire lui Vasile Ureche și cneaghinei sale Magda "dreapta lor ocină și miluire și vislujenie a părintelui lor, Andrei hatman", satul Feredenii și iazul Leahul. Satul fusese al nostru drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hîrlău"⁴⁶.

Lucru extrem de curios, la 26 iunie 1664, domnul de atunci al Țării Moldovei - Eustratie Dabija - poruncește vomicilor de Botoșani să hotărâmescă satul Feredenii al mănăstirii Humor, din ocolul Botoșani, fiind împresurat de alte sate⁴⁷. Cum este singura dată când satul Feredenii e menționat în ocolul târgului Botoșani, credem că aceasta se datorează erorii copistului care, pe la 1786, transcrie originalul, adică la aproape jumătate de secol după ce Botoșanii deveniseră ținut aparte al Moldovei și de aceea eroarea sa e explicabilă, fiind un reflex al noilor prefaceri administrative.

La 1 august 1698, Alexandra "Buhușoe" întocmește "izvod" de satele ce i-au venit fiicei sale, Catrina hătmăneasa, printre care se numără și "satul întreg Feredenii"⁴⁸. Mai multe hotărâmițe din această perioadă arată că Feredenii se învecinau cu satele Ruși și Buscăteni, existând chiar și unele pricini de hotar. Satul nu mai apare ca "fost domnesc", ceea ce arată că el

³⁹ Gh.Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol.XXIV, pp.172-173.

⁴⁰ *DJR*, sec.XVI, vol.I, pp.401-402.

⁴¹ *Ibidem*, vol.II, p.40.

⁴² *Ibidem*, p.159.

⁴³ Gh.Ghibănescu, *op.cit.*, p.179, cop.

⁴⁴ *CDM*, vol.I, p.211, orig.slav.

⁴⁵ *Ibidem*, p.252, orig.slav.

⁴⁶ *DJR*, sec.XVII, vol.IV, p.99.

⁴⁷ *CDM*, vol.III, p.237, copie din 1786.

⁴⁸ *Ibidem*, S.I, p.335, cop.modernă.

ieșise, de mult, de sub directa supraveghere a domnului, ajungând a fi moșie boierească, ce se transmitea, firesc, prin urmași.

Credem că înzestrarea tuturor târgurilor moldovenești cu ocoale proprii nu s-a făcut în același timp și de către același domnitor, tot așa cum politica de înstrăinare a satelor din ocol nu a caracterizat acțiunea unui singur domn, ci a reprezentat o constantă a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea.

De altfel, era mult mai greu de constituit un ocol decât de a-l destrăma, prin vânzarea sau dăruirea satelor ce îl compuneau. Organizarea ocoalelor din întreaga Moldovă a necesitat, fără îndoială, o perioadă mai îndelungată. Credem că nici măcar Ștefan cel Mare, în timpul domniei sale de 47 de ani, n-a avut nici timpul, nici posibilitățile materiale de a înzestra toate târgurile din Moldova cu ocoale. Câte sate putea domnul să confişle de la "hicleni", sau câte sate putea cumpăra și - în același timp - să ridice atâtea curți domnești, atâtea biserici și mănăstiri? Suficiente, probabil, pentru întărirea unor ocoale, deja existente, dar nu pentru organizarea ocoalelor la nivelul târgurilor din întreaga Moldovă.

Revenind la târgul Hârlăului ne punem întrebarea: de când se poate vorbi de un ocol al acestuia? Nicolae Grigoraș⁴⁹, P.P. Panaitescu⁵⁰ și - mai recent, Ștefan-Sorin Gorovei⁵¹ plasează Hârlăul într-un context mai amplu, al unei ipotetice formațiuni politice, anterioară "descălecării" Moldovei. N. Grigoraș invocă, în sprijinul afirmației sale, o altă denumire a Hârlăului, mai puțin cunoscută și folosită cu preponderență în actele externe, anume aceea de Bachlovia sau Tîrgul Bahluiului. Ștefan-Sorin Gorovei explică extinderea numelui de râuri în denumirile unor târguri (cum ar fi, de exemplu, cazul râului Bahlui, care a dat celălalt urbanonim al Hârlăului) ca fiind în directă legătură cu *teoria cnezatelor de vâi*. În sprijinul acestei afirmații, istoricul ieșean amintește printre altele, cazul târgului Baia, pe a cărui pecete scrie "civitas Moldaviae", adică reședința văii Moldovei.

Centrul inițial al târgului l-ar fi putut constitui chiar curtea vechilor cneji. Rămășițele hinterlandului său putea forma nucleul viitorului ocol. Cel puțin în acest caz, inițiativa domnească ar impregna niște realități mult mai vechi, anterioare perioadei de desăvârșire a stabilității Moldovei. În acest caz putem presupune că acel Bârlă de la Hârlău, menționat în mai multe documente de la Petru Mușatinul, Iuga voievod și Alexandru cel Bun, este chiar urmașul cnejilor ce stăpâniseră cândva peste valea Bahluiului. Chiar dacă poate fi o simplă coincidență, se cuvine să menționăm faptul că ambele cuvinte, Bârlă și Hîrlău, au o temă aproape identică.

Despre un ocol propriu-zis al târgului considerăm, însă, că se poate vorbi abia din timpul lui Ștefan cel Mare, mai precis după anul 1486, când este ridicată curtea domnească de la Hârlău. Acest ocol dat târgului de către Ștefan nu era deosebit de mare.

A fost mărit, însă, în timpul urmașilor imediați ai marelui domn, care au dus aceeași politică, de sporire a autorității domnești, până spre jumătatea secolului al XVI-lea, adică odată cu sfârșitul ultimei domnii a lui Petru Rareș.

Pe de altă parte, faptul că în comparație cu alte ocoale, cel al târgului Hârlău era mai mic se explică prin aceea că Hârlăul se învecina cu târgul Cotnarilor care avea, la rândul-i, un ocol destul de mare, dar și cu ocolul Șipotelor, creat de Ștefăniță vodă. Să nu uităm de vilele domnești de la Hârlău, care asigurau domnului venituri constante, făcând din mărimea ocolului un fapt de mai mică importanță.

⁴⁹ Nicolae Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în "SCSI", fascicula I, 1960, p. 93

⁵⁰ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 201

⁵¹ Ștefan-Sorin Gorovei, *Formarea statului feudal în Moldova Probleme ale istoriei Moldovei în veacul XIV*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1993, p. 6.

1587 aprilie 8	vândut de Gheorghe logofăt ginerului său, Lupu Stroici	<i>Ibidem</i> , p.346.
1605 septembrie 4	dăruit de Lupu Stroici mănăstirii Dragomirna	<i>Ibidem</i> , sec.XVII, vol.I, p.257-258.
1612 martie 26	întărit de Ștefan II Tomșa mănăstirii Dragomirna	<i>Ibidem</i> , sec.XVII, vol.III, p.72.
1665 aprilie 12	menționat în hotărârea Coșului întărită de Eustratie Dabija	<i>CDM</i> , vol.III, p.254, cop.
<i>Flămânzi</i> 1605 septembrie 4	seliște care a fost "ascultătoare de aceeași curte a noastră [Hârlău n.n.] dat de Lupu Stroici mănăstirii Dragomirna"	<i>DIR</i> , sec.XVII, vol.V, p.257-258.
1612 martie 26	întărit de Ștefan Tomșa II mănăstirii Dragomirna	<i>Ibidem</i> , vol.III, p.72.
1618 aprilie 2	"fost drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hârlău" întărit de Radu Mihnea mănăstirii Dragomirna	<i>Ibidem</i> , vol.IV, p.258.
1654 martie 22	întărit de Gheorghe Ștefan mănăstirii Dragomirna	Iorga, <i>Șiși doc.</i> , vol.V, p.401, cop.slavă.
<i>Zbereni pe pârâul Cîrjoaia</i>	"fost drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hârlău" întărit fraților Gheorghe și Iurașcu Bașotă, după privilegiile de la Ștefan II Tomșa	<i>DIR</i> , sec.XVII, vol.V, p.265.
<i>Heleșteul Strâmtura</i>	fost domnesc, din ocolul Hârlăului întărit de Alexandru Iliaș mănăstirii din Tătărași (Nicoariță)?, după domnia lui Moise Movilă, după ce "s-a pustiit acel iaz de multă vreme"	<i>CDM</i> , II, p.166 orig.slav.
<i>Stroești</i> 1609 mai 6	fost drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Hârlău "dăruit" de Constantin Movilă lui "pan Petrașco, mare vornic al Țării de Sus"	<i>DIR</i> , sec.XVII, vol.II, p.210.
1623 iunie 25	dăruit de Ștefan II Tomșa ctitoriei sale de la Solca	<i>Ibidem</i> , vol.V, p.231.
1708 noiembrie f.z.	lăsat de Gheorghe Roset vornic, prin diată, fiului său, Constantin	<i>CDM</i> , vol.V, p.218, cop.grec.
<i>Bușcăteni</i> 1609 noiembrie 20	dat de Andronic Ceașnic mănăstirii Humor, de la care primește Strahotinul	<i>DIR</i> , sec.XVII, vol.II, pg.265-266.

1612 iulie 24	"Fostă dreaptă de ocolul Hîrlău"	<i>Ibidem</i> , vol.III, pg.94-95, orig.slav.
1617 mai 24	două jirebii cu locuri de casă întărite de Radu Mihnea lui Alexa negustorul, ginerele lui Nicula	<i>Ibidem</i> , vol.IV p.167, orig.slav.
1710 august 28	a opta parte din sat, dată de feciorii lui Lupu la schimb cu trei părți din Șoldana din bătrânul Delenilor, de la Sandu Crupuschi mare jîtnicer	<i>CDM</i> , vol. V, p.258, orig.
<i>Feredeni</i> 1480 mai 12	moară din Feredeni cumpărată de Ștefan cel Mare de la mitropolitul Theoctist, care o avea de la cneaghina spătarului Petre, dăruită mănăstirii Putna	<i>DRH</i> , vol.II, p.343.
1518 aprilie 22	întărit de Ștefăniță vodă lui Toader Bubuiog	<i>DIR</i> , sec.XVI, vol.I, p.126.
1530 noiembrie 30	dăruit de Toader Bubuiog mănăstirii Hurnorului	Gh.Ghibănescu, <i>Surete și izvoade</i> , vol.XXIV, pg.172-173.
(1554 -1555)	întărit Hurnorului de Alexandru Lăpușneanu	<i>DIR</i> , sec.XVI, vol.II, p.40.
1562 martie 18	întărit mănăstirii Hurnor de Despot vodă; se menționează că Alexandru Lăpușneanu luase satul de la mănăstire spre a-l face domnesc	<i>Ibidem</i> , p.159.
1590 iulie 28	Petre Șchiopu dă uric lui Andrei hatman pentru seliștea Feredeni și heleșteul Leahul "foste domnești, ascultătoare de ocolul Hîrlăului"	<i>CDM</i> , vol.I, p.211, orig.slav.
1617 februarie 17	Radu Mihnea întărește satul lui Vasile Ureche și cneaghinei sale Magda ca "ocină și vislujenie a părintelui lor" Andrei hatman satul Feredeni și iazul Leahul.Satul fusese "al nostru drept domnesc"	<i>DIR</i> , sec.XVII, vol.IV, p.99.
1664 iunie 26	"satul Feredeni, al mănăstirii Hurnor, din ocolul Botoșani" (sic!)	<i>CDM</i> , vol.III, p.237, cop.din 1786.

1689 august 1

"satul întreg Feredi" al Catrinei, fiata Alexandrei Buhușoae*Ibidem*, S.I,
p.335, cop.mod.

€